

Fig. 1. Ristningen på veggen i Torehuset, Grødaland.
Kalkering av forfatteren.

SKIPSRISS PÅ GRØDALAND, Fortidens graffiti?

ARNE EMIL CHRISTENSEN

Dreiv dei med graffiti i gamle dagar? I skuten på gamlehuset på Grødaland er det rissa inn eit par skipsfigurar. Hå Historie og ættesogelag inviterte professor Arne Emil Christensen til å fortelja om desse figurane på eit møte nå i vår. Christensen har studert både desse og ei mengd liknande rissingar på alt frå husveggar langs kysten til båtrissingar på tiljene i Oseberg- og Gokstadskipet. Kva er det figurane på Grødaland fortel, og kor gamle kan dei vera?

I skuten til høyre på Gamlehuset finner vi de omtalte skipsrissene. Foto: M. Grimstvedt, Jærmuseet.

I skuten på gavlveggen til det eldste bolighuset på Grødalaland er det risset inn ett par skipsfigurer. Den ene, og minste, er ett lite tomastet fartøy, delvis dekket av en moderne vegg. Siden den er vanskelig tilgjengelig, er den ikke fullstendig dokumentert, så omtalen av den får vente til en annen gang.

Den største av ristningene viser ett enmastet fartøy med stort firkantet råseil, trekantet stagfokk

og ett flagg med kors som kan være Dannebrog eller ett forenklet norsk flagg, vel helst Dannebrog. Endel streker foran akterstevnen med roret er det rimelig å tolke som ett overbygg eller hus. (Fig. 1)

Det er ikke helt uvanlig å finne bilder på husvegger. De er risset eller skåret inn med tolleknivspissen. Der folk har hatt god tid eller faste hvilepauser kan det være mange.

Under tresking var det skikk å ta en liten rast mens neste omgang kornband ble lagt klar, da kom tollekniven fram. Mens kverna mol, var det også god tid til å riste.

Motivvalget viser ganske klart at det er menn som har ristet, det er deres interesseområder bildene viser. I innlandet er det hester og rytterfølger, en og annen jaktscene, enkelte ganger geiter og krøtter. Langs kysten er det båter, båter og båter, med jekter som det vanligste motivet.

Litt spesielt er det at i dette mannsdominerte ristningsmiljøet finnes det ikke erotiske bilder. Her må det ha vært noen sterke tabuer.

Bronsealderens helleristninger i berg har skip som det vanligste motivet. Vi finner rissete båter og skipsstevner på tiljene i Oseberg- og Gokstadskipet, og på mange av stavkirkene. Andre skipsriss finner vi i pussen på steinkirker, så dette er ikke noen ny

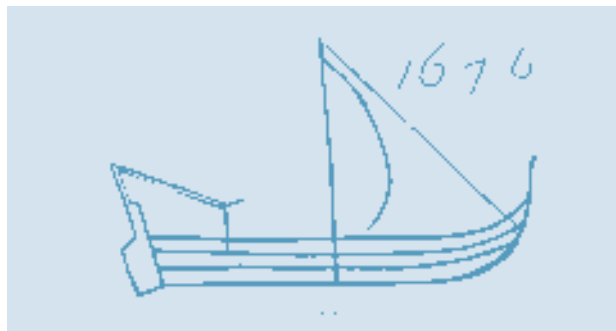

Fig. 2 Jekt og årstall på "Hansanaustet", Tørvikbygd, Hardanger. Kalkering av forfatteren.

skikk. Disse ristningene kan ofte tidfestes så noenlunde, det er verre med mange av ristningene fra nyere tid, også den på Grødalaland.

En firemastet bark, noen få dampskip og et par fiskeskøyter viser at skikken har vært holdt i hevd til godt etter 1900. Jektene, som det er flest av, må være ristet innenfor tidsrummet 1600 – 1900, mens jektene var i bruk. Nærmere er det vanskelig å komme. Jekta på (Fig. 2) står like i nærheten av årstallet. Det er ingen garanti for at den er samtidig men det kan godt være. Jektene på (Fig. 3 og 4) kan ikke tidfestes nærmere. De viser litt forskjellig utforming av skrog og av huset akter, "jektevingen", der mannskapet kunne få mat og søvn under tak. De eldste bildene vi har av jekter er malte glassruter fra Vestlandet. Ristninger fra kysten mellom Bergen og Lofoten og andre kilder tyder på at det ikke har vært så store forskjeller på jektene uansett hvor de kom fra. Dette er i motsetning til småbåtene der hvert distrikt hadde sin egen type. Sør for Bergen vet vi lite om jekter og jektefart, og det ser ikke ut til at jekter har vært i bruk i Øst-Norge.

Hvis vi går tilbake til ristningen fra Grødalaland, ser vi at den er litt uvanlig i detaljene. Som regel er seilet bare vist som en buet strek foran masta, her ser vi hele seilet. Forstevnen er mere rett enn vanlig, og ristningen er nesten alene blant jektene i å ha baugspyd og stagfokk.

I Hardanger, og antakelig også i Rogaland, blir de råseilsriggete jektene avløst av en nyere fartøystype

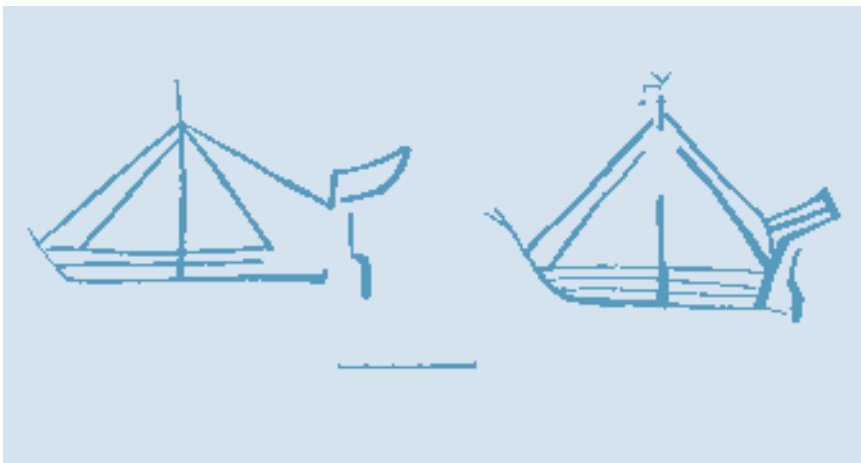

Fig. 3. Jekter på planke fra Rødven i Romsdal, i Vitenskapsmuseet, Trondheim.

Kalkering av forfatteren.

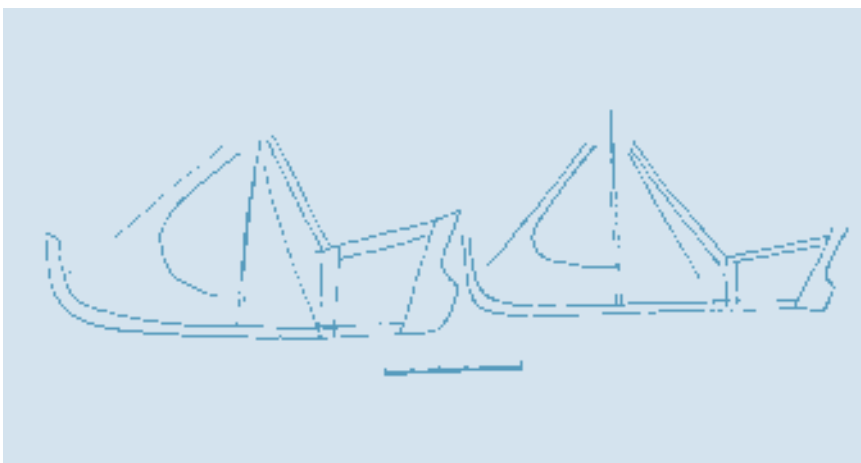

Fig. 4. Jekter på planke fra kvernhus, Masfjorden, Hordaland.

Kalkering av forfatteren.

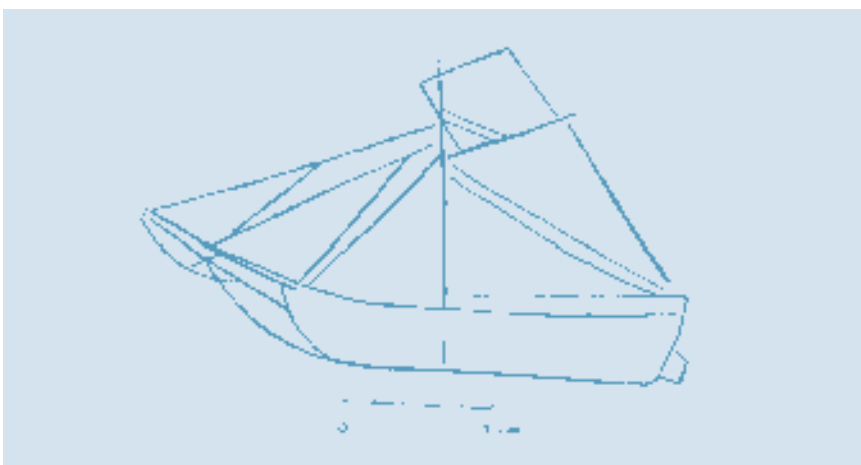

Fig. 5. Jakt med storseil, toppseil, fokk og klyver. Planke fra naust i Askvik, Os.

Kalkering av forfatteren.

på seint 1700-tall eller omkring 1800; jakta. Råseilet blir byttet ut med et storseil som spiles av en bom nede og en "gaffel" oppe. I tillegg får jaktene ett eller flere trekantete forseil, fokk, klyver og jager. I svak vind ble det heist et toppseil over storseilet.

Den nye typen fikk fast dekk, og ble etter hvert bygget i kravellteknikk istedenfor den tradisjonelle klinkbyggingen. (Fig. 5)

Det er fristende å gjette på at jekta på Grødalandstova er ristet i to omganger. Først har noen ristet en tradisjonell jekt, kanskje en gang på 1700-tallet. 100 år seinere har en annen rister modernisert jekta ved å skjære baugspryd og stagfokk. At dette er sannsynlig kan vi se av at "moderniseringen" er skåret med tynnere linjer en den opprinnelige figuren.

En alternativ mulighet er at en jekteskipper har blitt inspirert av de nye jaktene og rigget jekta si med baugspryd og fokk. En slik forandring ville gjøre det lettere å stagvende jekta.

Hvis risteren har sett ei jekt med slik rigg, er det sannsynlig at ristningen er skåret etter år 1800. Personlig tror jeg mest på at ristningen er skåret i to omganger og at den er eldre.

Litteratur:

Christensen, A.E. 1969: Skipsristningene i Sæby kirke. *Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg, Årbog*. Helsingør.

Christensen, A.E. 1980: Ristninger fra nyere tid: noen tanker om motivkrets. *Ristninger i forhistorie og middelalder. Universitetets Oldsaksamling, Varia 1*. Oslo

Færøyvik, B. 1953: Skipsbilæte på kyrkjeveggen. *Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring, årbok*. Oslo

Haasum, S, Lagerlöf, E, von Busch, P. 1993: *Skeppsristningar på Gotland* Uddevalla.